

ЗЛОЧИНИ І «КРИМІНАЛЬНІ» ПРОВАДЖЕННЯ ПРОТИ ПРЕЛАТІВ В ЦЕРКОВНОМУ СУДОЧИНСТВІ XII–XIV СТОЛІТЬ

CRIMES AND 'CRIMINAL' PROCEEDINGS AGAINST PRELATES IN THE CHURCH JUDICIARY OF THE TWELVE-FOURTEENTH CENTURY

Санжаров В.А., к. і. н.,
старший викладач кафедри теоретико-правових дисциплін

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Мацелик М.О., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри теоретико-правових дисциплін

Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

Санжарова Г.Ф., старший викладач кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану розробки проблеми середньовічного церковного правосуддя і «кримінальних» проваджень проти злочинів, скоєних прелатами (церковними особами): особливостей джерельної бази, типології злочинів, загальної характеристики розгляду справ, результатів папського судочинства. Авторами констатовано, що проблема злочинності серед священнослужителів та її викорінення в Середні віки останнім часом привертає дослідницьку увагу саме як проблема, а не як колекціонування окремих випадків. Висловлено думку, що матеріал досліджено нерівномірно (для XIII століття – по всіх відомих понтифікатах, для XIV-го – вибірково), тому зарано говорити про існування якихось «тенденцій розвитку» і необхідно обумовити попередній характер висновків і узагальнень. З'ясовано типологію середньовічних кримінальних діянь, вплив обставин (місця і часу скоєння злочинів, кількості причетних осіб, використання зброї) і мотиви девіантної поведінки (гнів, пияцтво, ненависть). Відзначено, що головною метою церковного правосуддя є не покарання злочинців згідно з приписами, передбаченими законом, а виправлення, намагання змінити поведінку правопорушників. Автори звернули увагу на систематизацію покарань священнослужителів і монахів, які визнавалися невинуватими, та поширення практики тюремного ув'язнення. Підтверджено висновок, що детальна розробка кримінального складника церковного права сприяє росту бюрократичного апарату, відповідального за виявлення і виправлення відхилень від норми. Обґрунтовано, що судовий складник органічно доповнює вибудовану папством дієву адміністративну систему, яка внаслідок реформ «авіньйонського періоду» набула контролю над всіма щаблями церковної організації. Стосовно прелатів це рекомендації, призначення, перевірка відповідності кандидатів (вік, освіта, моральні якості/чесноти, орден, бенефіції), дозвіл на проведення і затвердження результатів виборів, сплата загальних служб, розгляд суперечок і апеляцій. Автори дійшли висновку, що сучасні уявлення дають досить сталу картину папського цивільного і кримінального правосуддя як знаряддя контролю над церковною ієрархією і інструменту для посилення централізованого управління.

Ключові слова: канонічне право, Корпус Канонічного Права, кримінальне правосуддя, інквізиційна процедура, прелати.

The article is devoted to the study of the current state of the development of the problem of medieval church justice and 'criminal' proceedings against crimes committed by prelates: features of the source base, typology of crimes, general characteristics of case proceedings, results of papal justice. The authors state that the problem of crime among clerics and its eradication in the Middle Ages has recently attracted more and more research attention precisely as a problem, and not as a collection of individual cases. The opinion was expressed that the material was studied unevenly (for the 13th century – for all known pontificates, for the 14th – selectively), therefore it is too early to talk about the existence of any 'developmental trends' and it is necessary to discuss the preliminary nature of the conclusions and generalizations. The typology of medieval criminal acts, the influence of circumstances (the place and time of the crime, the number of persons involved, the use of weapons) and the motives of deviant behavior (anger, drunkenness, hatred) are clarified. It was noted that the main objective of church justice is not to punish criminals in accordance with the prescriptions provided by law, but to correct, try to change the behavior of offenders. The authors drew attention to the systematization of punishments of criminal clergymen and monks, recognized as incorrigible, and the spread of the practice of imprisonment. The conclusion that the detailed development of the criminal component of church law contributes to the growth of the bureaucratic apparatus responsible for identifying and correcting deviations from the norm is confirmed. It is substantiated that the judicial component organically complements the effective administrative system built by the papacy, which as a result of the reforms of the Roman papacy of the 'Avignon period' gained control over all levels of the church organization. In relation to prelates, these are recommendations, appointments, verification of the suitability of candidates (age, education, moral qualities/virtues, orders, benefices), permission to hold and approve the results of elections, payment of general services, consideration of disputes and appeals. The authors came to the conclusion that modern ideas give a fairly stable picture of papal civil and criminal justice as an instrument of control over the church hierarchy and a tool for strengthening centralized administration.

Key words: canon law, Corpus of Canon Law, criminal justice, inquisitorial procedure, prelates.

Актуальність. Середньовічне канонічне право протягом сотень років входило до міжнародної системи права та мало значний вплив на розвиток західних правових норм, юриспруденції та судової процедури, а також на історію християнської церкви, особливо на еволюцію папської влади. Церковне судочинство розвинутого Середньовіччя спиралося на чітку правову базу, яка постійно вдосконалювалася від «Декрету» Граціана [1; 2; 3; 4] декретистами, декреталістами, соборними конституціями [5; 6; 7; 8], та набула завершеного вигляду в «Корпусі канонічного права» в XIV столітті, і розгалужену різнорівневу судову систему, яка охо-

плювала весь християнський світ [9; 10]. Кримінальне право є невід'ємним складником середньовічного церковного права [11; 12]. Реєстри папських грамот з кінця XII століття дозволяють відшукати (оскільки не існувало окремої рубрики для зберігання папських бул щодо кримінальних справ) і проаналізувати справи відносно правопорушень та злочинів («crimina», «excessus», «enormia», «enormitates»), в тому числі кримінальних прелатів [13]. Більшість із них були ініційовані в папській курії (за процедурою «inquisitionis negotia»), і вироки зазвичай залишалися за папою або кардиналом, призначеним папою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безумовно, поодинокі випадки правопорушень і навіть кримінальних злочинів, скоєних священнослужителями та їх розгляду Апостольським Престолом неодноразово з'являлися в наукових роботах істориків Церкви. Розрізнені випадки до того ж обтяжені «надмірними і навіть бентежними», з точки зору дослідників, звинуваченнями (такими як вбивство, сексуальні розбещення або симонія) сприяли віднесенню кримінальних проваджень проти прелатів до розряду «анормальних», нетипових явищ. Повсякденна, «рутинна» кримінально-судова практика папства в XIII та XIV століттях як така (як «general phenomenon», за висловом Ж. Тері) до останнього часу не викликала серйозної дослідницької уваги [14]. Маркус Хірте присвятив роботу судовим розглядам проти священнослужителів за понтифікату Інокентія III (1198–1216) [15]. Наразі завдяки старанням і професіоналізму Отмара Хагенедера (Hageneder), А. Гайдахера (Haidacher), А. Сомерлехнера (Sommerlechner), К. Еггера (Egger), Р. Мюрауера (Murauer), Х. Вейгла (Weigl), М. Шаллера (Schaller) та інших співробітників Австрійського інституту в Римі близький до завершення проект наукового видання реєстру Інокентія III (перший том вийшов в 1964 р., 15-й в 2022 р.) [16; 17]. Жюльєн Тері виділив 570 кримінальних справ прелатів, що розглядалися в папській курії за період між 1198 і 1342 роками (499 – майже всі випадки, починаючи з понтифікату Інокентія III і закінчуючи Клементом V, та через прогалини в реєстрах лише певна кількість справ для двох наступних понтифікатів) [18, с. 212–220]. Середньорічний показник 4,3 справи, а з урахуванням авіньйонських понтифікатів – 3,95. Але дані по Іоанну XXII (1316–1334) та Бенедикту XII (1334–1342) неповні: відповідно 52 (за 18,33 років) і 19 (за 7,33 років) судових справ по прелатам, середньорічні показники розгляду справ – 2,8 та 2,6. Ці і кілька наступних понтифікатів ще не стали об'єктом систематичних досліджень в царині тогочасної судової практики.

За окремими понтифікатами кількість справ, на перший погляд суттєво різняться: за Інокентія III (1198–1216) – 110 випадків, за Гонорія III (1216–1227) – 81, за Григорія IX (1227–1241) – 52, за Інокентія IV (1243–1254) – 33, за Олександра IV (1254–1261) та Урбана IV (1261–1264) – по 19, за Клементя IV (1265–1268) – 16, за Григорія X (1271–1276) – 3, за Іоанна XXI (1276–1277) – 1, за Мартіна IV (1281–1285) та Гонорія IV (1285–1287) – по 9, за Миколи IV (1288–1292) – 25, за Боніфация VIII (1294–1303) – 62, за Клементя V (1305–1314) – 35. Якщо враховувати тривалість понтифікатів, то Гонорій III ініціював приблизно 7,6 нових процесів щороку; Боніфаций VIII – 7,1; Урбан IV – 6,2; Микола IV – 6,1; Інокентій III – 5,9; Микола III – 4,7 і, нарешті, найменше Григорій X – 0,7 [18, с. 180, табл.2]. Для виділених справ притаманні дві спільні риси: 1) звинувачення в злочині або злочинах; 2) усі випадки безпосередньо стосувалися звичайної юрисдикції папи, на відміну від його делегованої юрисдикції. Як показала статистика, переважна більшість кримінальних справ, що надходили на розгляд папи, стосувалася прелатів: 1 – кардинала, 52 – архієпископів, 207 – єпископів, 220 – аббатів (серед них 10 аббатів), 21 – пріорів, і лише решта – менш значних осіб, переважно прелатів та каноніків кафедральних та колегіальних церков [14, с. 887, табл. 1]. Елізабет Люссе з паризького університету Пантеон-Сорбонна нарахувала по різноманітних джерелах 1266 монастирських злочинів (найбільше – 468 – в реєстрах Апостольської Пенітенціарії) за період з XII століття по 1530-ті роки [19, с. 335–336]. Місцеві національні архіви фіксують окремі випадки кримінальних проваджень проти священнослужителів, які не залишили слідів в папських реєстрах [14, с. 881, п. 30, 31].

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану розробки проблеми середньовічного церковного правосуддя і «кримінальних» проваджень проти «злочинних»

прелатів (церковних осіб): особливостей джерельної бази, типології злочинів, загальної характеристики розгляду справ, результатів папського судочинства.

Виклад основного матеріалу. Інквізиційна процедура [7, с. 45; 11, с. 16] встановлена Інокентієм III у восьмому каноні Четвертого Латеранського Собору мала на меті (попри усе інше) дозволити розслідування проти членів вищого духовенства, які були винними у злочинах або не бажали реформуватися.

У багатьох папських листах одному, двом або трьом призначеним суддям наказувалось проводити опитування «in partibus», тобто в місті та діоцезі, де підозрюваного прелата звинувачували («diffamatus», «infamatus») у вчиненні злочинів [16, с. 329–331, № 231, с. 477–480, № 329; 14, с. 879, п. 22]. Папським інквізиторам наказували надсилати до курії результати їхнього розслідування у вигляді автентичних копій показань свідків. Крім того, від них часто вимагали викликати «звинувачуваного» прелата до папи, щоб відповісти на звинувачення та докази, зібрані під час розслідування, і «отримати те, що підкаже правосуддя» («recerturus quod iusticia suadebit»). Іноді папські булли містять окремі аспекти процедури та деталі кримінальної справи, попередні кроки розслідувачів за інквізиційною процедурою (тобто озаявлення з загальнодоступною інформацією про злочини) [14, с. 879, п. 23]. Зрідка дослідникам вдається віднайти інші документи, крім папських листів. Це можуть бути показання свідків «inquisitiones in partibus». Ж. Тері проаналізував свідчення про ймовірні злочини єпископа Бернара де Кастане, які 114 свідків з Альбі дали папським комісарам (уповноваженим) у 1308 р. Йосиф Шацмільлер видав матеріали судового процесу в папській курії в Авіньйоні в 1317–18 рр., які окрім іншого містять відповіді на звинувачення архієпископа Екс-ан-Провансу Робера де Мовуазена [20, с. 167–296]. Збереглися відповіді на звинувачення (отруєння і заклінання) єпископа Каора Юга Жеро перед папою Іоанном XXII в 1317 р. [14, с. 880, п. 26]. В 1338 р. в курії були зроблені резюме («recollectiones») свідчень проти звинуваченого в розкраданні єпископа Сієни Дондео деї Малавольті з протоколів слухань «in partibus», щоб допомогти папі Бенедикту XII або призначеному ним кардиналу чи аудітору в оцінці доказів [14, с. 880, п. 27]. В місцевих архівах часом збереглися різноманітні документальні сліди папського судочинства, копій яких немає в архівах Ватикана. Так у Державному архіві міста Женеви збереглися 16 свідчень, отриманих уповноваженими посланцями папи Григорія IX (1227–1241) проти місцевого єпископа Аймона де Грандсона [18, с. 176, п. 42]. Іноді зустрічаються документи, пов'язані з витратами: рахунки на проживання та витрати папських інквізиторів, оскільки ці витрати мали бути оплачені з єпископських або аббатських надходжень (менса) [14, с. 881, п. 29, 30]. Дослідження етапів церковного кримінального розслідування «ex officio», методів встановлення доказів, механізмів благання та надання папського прощення Апостольською Пенітенціарією (незважаючи на розпорошеність та лаконічність актів практики) дозволяють отримати уявлення про середньовічну злочинність та її обставини крізь призму норм канонічного права.

Серед задокументованих злочинів священнослужителів насильство посідає перше місце, за ним ідуть вбивства та крадіжки. Значно рідше трапляються такі злочини як підробка документів, підпали і чаклунство. Частка насильницьких злочинів: 72 % у єпископських реєстрах між XIII і початком XVI століття (104 з 144 кримінальних справ з 1249 по 1532 роки); 69 % у петиціях до Апостольської Пенітенціарії у XV столітті (325 з 468 звернень) [19, с. 124, 345–358]. Синтагма «iniectio manus» (яка дорівнює терміну «violentia») позначає факт фізичного нападу на церковну особу та вказує на те, що винний автоматично відлучається від церкви і може бути звіль-

нений лише папою [18, с. 197, п. 117]. Каноністи трактують фізичний напад досить широко: від нанесення ударів і ран, каліцтв до використання різних форм залякування та примусу. Кодифікації встановлюють тісний зв'язок між словесними образами та фізичним насильством. Відомий каноніст Панормітан (помер в 1445 році) стверджував, що існує зв'язок між «говорити і робити», між «ударами язиком» і «ударами рукою».

Частка вбивств – 11 % злочинів у єпископських реєстрах (16 вбивств із 144 злочинів), 16,2 % у реєстрах Апостольської Пенітенціарії (76 вбивств у 468 петиціях) [19, с. 127, п. 22]. В канонічному праві умисне вбивство, спрямоване на пряме чи опосередковане позбавлення життя, відрізняється від ненавмисного та випадкового вбивства. Однак, навіть якщо вбивство вчинено внаслідок необережності, воно не звільняє від відповідальності. З другої половини XIII століття убивці-клірики підлягали ув'язненню. Відповідно до канонічної доктрини, замах на вбивство карався так само суворо, як і саме вбивство. Декрет «Sicut dignum» папи Олександра III, включений до «Liber extra» 1234 року, постановив: кожен, хто погоджується на вбивство або ініціює його, карається так само, як і той, хто вчинив злочин. У реєстрах апостольської пенітенціарії вбивство настоятеля монастиря описується як «аббатіцид» («abbaticidii reatum»). Використання дієслівних форм іноді дає змогу конкретизувати «modus operandi» вбивці, наприклад, дієслова «suffocare» і «toxicare» позначають удушення та отруєння.

Крадіжки посідають 11,1 % злочинів у єпископських реєстрах (зафіксовано 16 крадіжок із 144 кримінальних справ між 1249 і 1532 роками) і 9 % злочинів у зверненнях до Апостольської Пенітенціарії (42 крадіжки з 468 злочинів) [19, с. 129, п. 38]. Крадіжка найчастіше описується в термінах «latrocinia», «furta», «rapinae», «sacrilegia» або дієсловами «subripere», «asportare», «subtrahere», «spoliare». Термін «latrocinium» позначає насильницькі та колективні форми крадіжки, тобто пограбування. Термін «rapina» часто асоціюється з «furtum», у римському праві означає крадіжку, вчинену публічно та з насильством. Термін «sacrilegium» позначає крадіжку священних предметів. Серйозність крадіжок оцінюється за вартістю викрадених речей. Порог, вище якого крадіжка суворо карається (в'язниця), – п'ятнадцять турських ліврів.

Злочини підробки документів, підпалів і чаклунства займають значно менш важливе місце в досліджуваних документальних корпусах (від 0,5 % до 2,5 % справ). Наприкінці XII сторіччя з ростом папської централізації збільшилась кількість фальсифікованих актів апостольського престолу. Покаранням для фальсифікаторів було «ipso facto» відлучення. Протягом 1280–1330 років в юридичну практику входить нове сприйняття магії та пов'язаних з нею знань. У буллі «Super illius specula» папа Іоанн XXII засудив магичні практики (викликання демонів) і прирівняв людей, які займаються такими діями, до еретиків. У 1440 році під час візиту єпископа Лінкольна до монастиря августинців у Лестері абат Вільям Садінгтон був звинувачений у використанні магичних заклинань і практик (оніхомантії, тобто ворожінні по нігтях), щоб повернути вкрадену суму грошей [19, с. 134, п. 79]. Клонійського пріора Сен-Сатурнен-дю-Буа Гійома звинувачували в отруєнні абата Монтьєрнефа Мартіна, хрещенні та заклинанні воскової фігурки його наступника [19, с. 134, п. 81].

Апостольський престол в XII–XIV століттях веде кримінальні процеси проти прелатів по всьому християнському світу. Дві третини справ проти прелатів мають «французьке» та «італійське» коріння: відповідно 187 справ (32,8 % випадків) і 180 справ (31,6 % випадків). Цьому сприяла розгалужена мережа французьких та італійських кафедральних і колегіальних церков, їх геополітична важливість та близькість до Апостольського Пре-

столу. Імперія значно поступається за цими показниками (більше ніж вдвічі). Жоден інший регіон не надає більше 10 % випадків. Підрахунки зроблені Ж. Тері дозволяють визначити частку окремих географічних регіонів в цих процесах. Найбільша зафіксована кількість справ припадає на центральну та північну Італію (100 справ, 17,5 % випадків), Лангедок (94 справи, 16,5 %), Францію на північ від Лангедока (93 справи, близько 16,3 %), Імперію (82 справи, 14,4 %) включно з Провансом (13 справ, 2,3 %), південну Італію (80 справ, 14 %), іберійський півострів (40 справ, 7 %), британські острови (34 справи, 6 %) [18, с. 178–179, табл. 1]. Е. Люссе нарахувала в папських булах з 1198 по 1503 рік 58 кримінальних справ лише по англійських монастирях [19, с. 74–75, п. 308]. Увага до поведінки прелатів окремих регіонів різниться у кожного папи. Майже 30 % судових проваджень проти прелатів, які сталися за Клементя V і майже 40 % – за часів Іоанна XXII стосувалися Лангедоку.

Церковна влада, розглядаючи злочини, виносячи вироки та надаючи диспенси і відпущення гріхів, також приділяла увагу зовнішнім ознакам або обставинам, які змінюють, зменшують або обтяжують правопорушення. До групи конвергентних ознак злочину належать топографія (місце) та час скоєння злочину, кількість залучених осіб і використання зброї. Місце злочину вказується рідко. У апілікаціях Апостольської Пенітенціарії місце вказується в 16,7 % випадків (78 з 468 справ, в 17 випадках місце злочину – церква); церква фігурує в 6 випадках з 34 (17,6 %), для яких відоме місце, зі 144 злочинів в єпископських реєстрах [19, с. 135, п. 85]. Хроніки також приділяють увагу злочинам, скоєним в межах сакралізованого, літургійного простору, зокрема насильству та вбивствам у церкві (біля вівтаря, на хорах, на порозі храму) [19, с. 139, п. 108] в ризниці, де зберігаються ризи та богослужбові книги, на цвинтарі, щоб підкреслити їхній святотатницький характер. Термін «святотатство», який слотачку позначав крадіжку та порушення священних речей, тепер включає насильство проти церковних осіб, факт осквернення святого місця діями, які не відповідають святості місця (пролиття крові, крадіжка, пожежа). Напад на настоятеля під час відправи Євхаристії часто згадується у літописах.

Час злочину вказується рідко, навіть незважаючи на те, що релігійний розклад точно кодифікований і розділений багатьма щоденними службами. Переважна більшість злочинів, для яких є часовий маркер, вчиняється вночі, між вечірньою та ранковою службами. У реєстрах прохань Апостольської Пенітенціарії в XV столітті (468 прохань звичайних злочинців) 24 вказівки з 28, які мають позначку часу, вказують на нічний час («post vesperas», «post cenam», «post matutinas», «noctis tempore» тощо) [19, с. 148, п. 169]. Проте канонічне право не розглядає це як обтяжливу обставину, на відміну від світського законодавства. Переважна більшість злочинів предствлена в документах як вчинена окремими особами. Першим складовим елементом змови є множинність учасників, яку церковні судді прагнуть точно визначити, вимірюючи ступінь їхньої участі. Другим складником цього злочину є умисел, який виявляється в укладенні договору. По-третє, конспірація передбачає приховування та таємність.

У пенітенціарних проханнях використання зброї у справах про фізичні напади та вбивства згадується у 35,7 % випадків (143 згадки для 325 насильств та 76 вбивств), отрута згадується в 9 випадках з 76 вбивств (11,8 %); в єпископських реєстрах є 44 згадки про зброю зі 110 випадків насильства та 16 вбивств [19, с. 157, п. 220, 221]. В реєстрах прохань апостольської пенітенціарії перераховані знаряддя злочинів ножі, палиці, мечі (ensis, gladius, spatha, des bâtons et des verges, des épées et des glaives), списи (lancea), балісти, стріли та каміння. Найчастіше згадується ніж: він становить 25 % зброї. Випадок палиць, які становлять 21 % зброї в пенітенціарних пети-

ціях і 16 % в єпископських реєстрах. Робочі інструменти (лопати чи вила) також можуть виявитися грізною зброєю. Нарешті, в реєстрах Апостольської Пенітенціарії каміння становить 5 % зброї. Використання каменю, а не зброї, дозволяє прохачам показати, що вони не планували свій вчинок, а діяли в стані афекту. У 1450 р. Флорена, бенедиктинська абатиса Валь-Альта (діоцез Бергамо) звернулася з проханням до Апостольської Пенітенціарії, вона визнала, що «приготувала отруту» («*preparavit venenum*»), щоб убити колишню настоятельку монастиря [19, с. 158, п. 229, 230]. Френк Коллар довів хибність кількавікової упередженості щодо «жіночності» отруєнь: задокументований показник 18–20 % [21, с. 114].

Наскільки серйозними були звинувачення проти прелатів, настільки ж щадними, «м'якими» були судові вироки, якщо взагалі до них доходила справа. У 1303 р. архієпископа Беневента Мональдо Мональдесчі серед інших злочинів було звинувачено у вбивстві каноніка його соборної церкви. Справа архієпископа затягнулася на 28 років, поки в 1331 р. папа Іоанн XXII нарешті наказав йому провести канонічне очищення. Мональдо помер по дорозі з Авіньйона, перш ніж дістатися до Беневенту, куди папа послав його, щоб знайти компургаторів [14, с. 885, п. 50]. Трапляється, що Апостольська Пенітенціарія обумовлює дарування прощення консультацією експертів. Так настоятель бенедиктинського монастиря у Вердені (діоцез Кельна) Йоганн Лімбург у 1450 році звернувся до Апостольської Пенітенціарії з проханням про прощення за вбивство одного з монахів. Йоганн вдарив його мечем, і жертва невдовзі померла. Папське прощення дається за умови, що лікар запевнить, що нанесена рана не була смертельною [19, с. 120, п. 153]. У багатьох випадках справжня проблема, яка призвела до звинувачень, була вирішена без будь-якого очевидного зв'язку з провадженням. Зазвичай розгляди тривали довго, принаймні кілька років. У більшості випадків немає жодного документа, який би точно підтвердив, як і чим закінчилося провадження. Дослідники намагаються зрозуміти можливі результати розслідувань за непрямыми свідченнями: були призначені, переводів та зречень престолів дозволили встановити, що

«підозрювані» прелати залишалися на посаді протягом багатьох років після початку процедури, аж до смерті або переведення/підвищення до іншого престолу. Багато процесів мали мінімальні наслідки для обвинуваченого з точки зору світського правосуддя.

Висновки. Основні висновки можна сформулювати наступним чином: 1) проблема злочинності серед священнослужителів та її викорінення в Середні віки останнім часом привертає все більшу дослідницьку увагу саме як проблема, а не як колекціонування окремих випадків; 2) особливістю джерельної бази є її несформованість, «відкритість»: наприклад, з усіх пап «авіньйонського періоду» найбільш повний перегляд кримінальних справ «по прелатах» здійснений тільки по понтифікату Клементя V, частково проаналізовані матеріали понтифікатів Іоанна XXII і Бенедикта XII, розслідування справ прелатів за часи Клементя VI, Інокентія VI, Урбана V, Григорія XI не проводилося; 3) оскільки матеріал досліджено нерівномірно: для XIII століття – по всіх відомих понтифікатах, для XIV-го – вибірково, зарано говорити про існування якихось «тенденцій розвитку»; 4) сучасні уявлення дають досить сталу картину папського цивільного і кримінального правосуддя як знаряддя контролю над церковною ієрархією і інструменту для посилення централізованого управління; 5) судовий складник органічно доповнює вибудовану папством дієву адміністративну систему, яка внаслідок реформ «авіньйонського періоду» набула контролю над всіма шаблями церковної організації. Стосовно прелатів це рекомендації, призначення, перевірка відповідності кандидатів (вік, освіта, моральні якості/чесноти, ордени, бенефіції), дозвіл на проведення і затвердження результатів виборів, сплата загальних служб, розгляд суперечок і апеляцій. Окремі документальні джерела з середньовічного церковного кримінального правосуддя, певні історичні періоди в його розвитку (як то «авіньйонський період»), емоційний, гендерний, соціальний складники середньовічної злочинності, еволюція покарань (катування, тюремне ув'язнення, страта на смерть), система помилувань потребують дослідницької уваги і подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

- Müller W. P. The Reinvention of Canon Law in the High Middle Ages. The Cambridge History of Medieval Canon Law / ed. A. Winroth, J. C. Wei. Cambridge University Press, 2022. P. 79–95.
- Winroth A. Gratian and His Book: How a Medieval Teacher Changed European Law and Religion. Oxford Journal of Law and Religion. 2021. Vol. 10. Issue 1. P. 1–15. URL: <https://academic.oup.com/ojlr/article/10/1/1/6271403> (Last accessed: 26.07.2022).
- Санжаров В. А. Витоки і джерела канонічного права в Західній Європі до Декрету Граціана. Правова позиція. 2022. № 1 (34). С. 5–9. URL: <http://legalposition.umf.in.ua/archive/2022/1/1.pdf> (дата звернення: 26.07.2022).
- Санжаров В. А. Оформлення системи церковного права в Західній Європі у XII столітті. Декрет Граціана. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. Вип. 6 (41). С. 18–21. URL: http://pju.vnuoua.od.ua/v6_2021/4.pdf (дата звернення: 26.07.2022).
- Somerville R., Brasington B. C. Papal Decretals and Their Collectors: 1190–1317. Somerville R., Brasington B. C. Prefaces to Canon Law Books in Latin Christianity: Selected Translations, 500–1245. Washington, 2020. P. 177–208.
- Павлюх О. А., Санжаров В. А., Бінюк Н. М. Значення соборного законодавства для реформи Церкви та розвитку канонічного права в XII столітті: Латеранські Собори 1123, 1139, 1179 років. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 50–54. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2022/10.pdf (дата звернення: 26.07.2022).
- Санжаров В. А., Павлюх О. А., Санжарова Г. Ф. Четвертий Латеранський Собор 1215 року: традиції і новації в канонічному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 42–46. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/8.pdf (дата звернення: 26.07.2022).
- Winroth A. Canon Law in a Time of Renewal, 1130–1317. The Cambridge History of Medieval Canon Law / ed. A. Winroth, J. C. Wei. Cambridge University Press, 2022. P. 96–107.
- Санжаров В. А. Інституційне оформлення папського правосуддя з повноправною юрисдикцією у XIV столітті: Римська Рота. Актуальні проблеми держави і права. 2022. № 93. С. 37–43. URL: <http://www.apdp.in.ua/v93/5.pdf> (дата звернення: 26.07.2022).
- Мацелик М. О., Санжаров В. А., Санжарова Г. Ф. Папське судочинство в класичне Середньовіччя: Апостольська Пенітенціарія. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 49–52. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/9.pdf (дата звернення: 26.07.2022).
- Мацелик М. О., Бінюк Н. М., Санжарова Г. Ф. Середньовічне церковне судочинство: цивільний та кримінальний процеси. Ірпінський юридичний часопис. Серія: право. 2022. Вип. 1 (8). С. 9–20.
- Kéry L. Criminal Law. The Cambridge History of Medieval Canon Law / ed. A. Winroth, J. C. Wei. Cambridge University Press, 2022. P. 495–510.
- Théry J. Atrocitas / enormitas. Esquisse pour une histoire de la catégorie de 'crime énorme' du Moyen Âge à l'époque moderne. *Clio@Themis. Revue en ligne d'histoire du droit*. 2011. Vol. 4. URL: <https://publications-prairial.fr/cliothemis/index.php?id=1400> (Last accessed: 26.07.2022).
- Théry-Astruc J. Judicial Inquiry as an Instrument of Centralized Government: The Papacy's Criminal Proceedings against Prelates in the Age of Theocracy. Proceedings of the 14th International Congress of Medieval Canon Law. Città del Vaticano, 2016. P. 875–889.
- Hirte M. Papst Innocenz III., das IV. Lateranum Konzil und die Strafverfahren gegen Kleriker: eine registergestützte Untersuchung zur Entwicklung der Verfahrensarten zwischen 1198 und 1216. Tübingen : Psychosozial-Verlag, 2005. 350 s.

16. Die Register Innocenz' III / hrsg. O. Hageneder, A. Haidacher. Graz, Köln : H. Böhlau, 1964. Bd. 1. LX, 832 s.
17. Die Register Innocenz' III / hrsg. A. Sommerlechner, C. Egger, H. Weigl, O. Hageneder, R. Muraier, M. Schaller. Wien : Österreichischen Historischen Instituts in Rom, 2022. Bd. 15. CXXI, 477 s.
18. Théry J. 'Excès', 'affaires d'enquête' et gouvernement de l'Église (v. 1150 – v. 1350). Les procédures de la papauté contre les prélats 'criminels'. La pathologie du pouvoir: vices, crimes et délits des gouvernants / éd. P. Gilli. Leiden, Boston, Tokyo, 2016. P. 164–236.
19. Luset E. Crime, châtement et grâce dans les monastères au Moyen Âge (XIIe–XVe siècle). Turnhout : Brepols, 2017. 406 p.
20. Shatzmiller J. Justice et injustice au début du XIVe siècle: l'enquête sur l'archevêque d'Aix et sa renonciation en 1318. Roma, 1999. X, 302 p. P. 167–296.
21. Collard F. Le crime de poison au Moyen Âge. Paris : Presses Universitaires de France, 2003. 303 p.